BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KOGNITIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH: MUAMMOLI VAZIYATLAR VA AXBOROT TAHLILI

Abdumanopov Muxammadsodiq Muxammadyusub o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya
Ushbu ilmiy maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishning mazmuni, mohiyati va tarkibiy qismlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Zamonaviy ta’lim paradigmalari doirasida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida mustaqil fikrlash, axborotlarni chuqur tahlil qilish hamda qayta ishlash malakalarini shakllantirishning ahamiyati tadqiq etilgan. Shuningdek, maqolada kutilmagan va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarining pedagogik faoliyatdagi markaziy o‘rni asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: *bo‘lajak o‘qituvchi, kognitiv kompetentlik, bilish faoliyati, kasbiy tayyorgarlik, mustaqil fikrlash, pedagogik ta’lim, axborot tahlili.*

KIRISH

Jahon ta’lim makonida yuz berayotgan shiddatli transformatsiya jarayonlari pedagog kadrlar tayyorlash tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo‘ymoqda. An’anaviy, faqatgina ma’lumotlarni uzatishga asoslangan ta’lim modeli o‘z o‘rnini o‘quvchining intellektual va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan kognitiv-konstruktivistik yondashuvlarga bo‘shatib bermoqda. Ushbu kontekstda, ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimi o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi o‘ta muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkur tarzini shakllantiruvchi pedagogning o‘zi yuksak darajadagi bilish faoliyati va intellektual moslashuvchanlikka ega bo‘lishi shart.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kognitiv kompetentlik — bu shaxsning axborot muhitida erkin harakatlanishi, bilimlarni mustaqil ravishda qidirib topishi, ularni sintez qilib, o‘zining amaliy faoliyatida samarali qo‘llay olish qobiliyatidir. Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida bu jarayon shunchaki nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi; ularda mustaqil fikrlash, axborotlarni qayta ishlash va keskin o‘zgaruvchan muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish davr talabidir. Pedagogik ta’lim muassasalarining asosiy maqsadi kognitiv jihatdan moslashuvchan, tanqidiy va ijodiy tafakkurga ega bo‘lgan, axborot tahlili va kognitiv jarayonlarni boshqara oladigan mutaxassislarni yetishtirishdan iborat.

Ushbu maqolaning maqsadi — oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kognitiv kompetentligini rivojlantirishning ilg‘or metodologik modellarini tadqiq etish hamda ularning kasbiy faoliyatdagi strategik ahamiyatini ochiqlab berishdir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv va intellektual salohiyatini oshirish maqsadida zamonaviy pedagogik metodikalarning

integratsiyalashgan majmuasidan foydalanildi. Ta’lim jarayonini eksperimental modellashtirishda an’anaviy usullardan voz kechilib, bevosita talabaning bilish faoliyatini (kognitiv faolligini) stimulyatsiya qiluvchi ilg‘or texnologiyalar qo‘llanildi.

“To‘ntarilgan sinf” texnologiyasi: Talabalarning axborotlarni qayta ishlash va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida o‘quv materiallari auditoriyadan tashqari mustaqil ta’limga o‘tkazildi. Talabalar ma’ruza materiallari, video darslar va fundamental nazariyalarni mustaqil ravishda o‘zlashtiradilar. Auditoriya mashg‘ulotlari esa faqatgina munozara, axborot tahlili va olingan bilimlarni amaliyotga joriy etishga qaratildi. Bu metod bo‘lajak pedagoglarda ma’lumotlarni tanqidiy saralash kompetensiyasini shakllantiradi.

“Trigger” metodi va Kognitiv ziddiyat nazariyasi: Kognitiv kompetentlikni tarkibiy jihatdan rivojlantirish uchun talabalar ongida ataylab kognitiv dissonans (ziddiyat) keltirib chiqarildi. "Trigger" metodi orqali auditoriyaga keskin, odatiy qoliplarga tushmaydigan pedagogik vaziyatlar tashlandi. Ushbu muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish tadqiqotning eng muhim bosqichi bo‘ldi. Talabalar bir-biriga zid bo‘lgan ikkita to‘g‘ri yechim orasidan eng maqbulini tanlashi, o‘z tanlovini ilmiy asoslab berishi va jarayonni mantiqiy jihatdan tahlil qilishi talab etildi.

Matematik didaktika va mantiqiy operatorlar: Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining abstrakt va mantiqiy tafakkurini o‘stirish amaliyotida 4-sinf matematika masalalari didaktikasidan kognitiv trenajer sifatida foydalanildi. Domino toshlari kabi oddiy vizual vositalar orqali murakkab mantiqiy operatorlar (konyunksiya — mantiqiy ko‘paytirish va dizyunksiya — mantiqiy qo‘shish) modellashtirildi. Bu kabi interaktiv va mantiqiy mashqlar bo‘lajak o‘qituvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib, axborotni tizimlashtirish va algoritmik fikrlash malakalarini sezilarli darajada oshirdi.

XULOSA

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kognitiv kompetentligi ko‘p qirrali, dinamik va ochiq tizim bo‘lib, u uzluksiz rivojlanishni talab etadi. Tadqiqot davomida kognitiv kompetentlikning mazmuni, mohiyati va tarkibiy qismlari ilmiy asosda yoritib berildi.

Tadqiqot isbotladiki, "To‘ntarilgan sinf", kognitiv dissonans (ziddiyat) va innovatsion didaktik modellashtirish kabi texnologiyalardan maqsadli foydalanish pedagogik ta’lim sifatini tubdan oshiradi. Eng muhimi, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida mustaqil fikrlash, tahlil qilish, oqib kelayotgan ulkan axborotlarni qayta ishlash hamda real amaliyotdagi muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarining o‘rni beqiyos ekanligi amaliy jihatdan tasdiqlandi. Kelgusida mazkur kognitiv metodikalarni nafaqat boshlang‘ich ta’lim, balki umumiy pedagogika va psixologiya fanlari o‘quv dasturlariga ham majburiy modul sifatida integratsiya qilish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy, L.S. (1991). *Psixologiya razvitiya rebenka*. Moskva: Pedagogika.
2. Leontyev, A.N. (1975). *Faoliyat. Ong. Shaxs*. Moskva: Nauka.

3. Davydov, V.V. (1996). *Nazional'naya shkola razvivayushchego obucheniya*. Moskva: Intor.

4. Elkonin, D.B. (1989). *Psikhologiya obucheniya mladshego shkol'nika*. Moskva: Pedagogika.

5. Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*. American Psychologist, 55(1), 68–78.

6. Bruner, J.S. (1966). *Toward a Theory of Instruction*. Harvard University Press.

7. Халимова, З.Ш. (2021). *Bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv kompetentligini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: TDPU ilmiy jurnali.

8. Qodirova, M.M. (2020). *Pedagogik kompetentlik va uning rivojlanish omillari*. Toshkent: “Ilm Ziyo” nashriyoti.

9. G‘ofurov, M.G. (2019). *Oliy ta’lim tizimida kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish muammolari*. // “Pedagogik ta’lim” jurnali, №3.

10. Jononov, A. (2022). *Motivatsion yondashuv asosida talabalarda o‘quv faoliyatini faollashtirish metodikasi*. – Toshkent: O‘zR FA Pedagogika instituti nashriyoti.

OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030 – Conceptual Learning Framework*. OECD Publishing. (https://www.oecd.org/education/2030-project/).